

DOMBI JÓZSEFNÉ

Liszt és Bartók előadóművészete

MŰVÉSZETI INTÉZET

zenei képesség, tanulmányok, előadóművészet, repertoár hangversenytípusok

Liszt és Bartók egyaránt voltak alkotó- és előadóművészek. Amíg a zeneszerzés egész pályájukat meghatározta, addig előadóművészetük bizonyos időhatárok köré vonható. Liszt 1847-ben a zongoraművészi pályájának csúcán abbahagyta a koncertezést, Bartók Béla halála előtt 2 évvel, 1943-ban adta az utolsó hangversenyét.

A továbbiakban Liszt és Bartók előadóművészi pályájának kibontakozását és jellemzőit mutatjuk be. Ezzel kapcsolatban több kérdést vizsgálunk meg.

Hogyan indult e két művész pályája, milyen zenei háttérrel rendelkeztek, milyen tényezők mutatták a zenei képességeik megnyilvánulásának első jeleit, mikor kezdtek zenét tanulni, kik voltak a tanáraik, mi alkotta a repertoárjukat, milyen fellépési lehetőségeik voltak, kik voltak a hangversenyek rendezői, esetleg támogatói, mi jellemezte a művészek hangversenytípusait?

Liszt előadóművészetének kialakulása és jellemző hangversenyei

Liszt családjában gyakori volt a házimuzsikálás. Édesapja Liszt Ádám „műkedvelő zongorista és csellista volt, hegedűn is játszott, és igen jó basszushanggal rendelkezett.”¹ Széles repertoárt ismert, többek között Bach, Mozart, Hummel és a fiatal Beethoven darabjainak jó részét. Liszt Ferenc hatéves volt, amikor a zenei tehetség első jelei megmutatkoztak nála dallamemlékezés formájában. Egy séta alkalmával visszadúldolta az apja által korábban játszott zongoraverseny egy témáját. Liszt Ádám felismerte fia különleges tehetségét, és mindent megtett annak érdekében, hogy ez akadálytalanul kibontakozzon. Hatéves korában kezdte el zongorára tanítani. Módszere még ma is korszerűnek tekinthető.” A kottaolvasás mellett arra ösztönözte, hogy emlékezetből játsszon, másrészt lapról játsszon, és hogy improvizáljon.”²

Liszt gyors fejlődését mutatta, hogy alig 2 év tanulás után hibátlanul, szigorú tempóban és pontos ritmusban játszotta Bach, Mozart, Hummel, Cramer darabjait. Liszt Ádám a továbblépés érdekében három általános célt tűzött maga elé.

„Bécsbe kell küldeni a gyereket, ahol megfelelő morális nevelésben részesülne.

Elsőrangú zenetanárnál kell gondoskodni, aki hetente legalább háromszor foglalkozik vele, emellett a fiú franciául és olaszul tanulna.

A gyors előrehaladást biztosítandó, a gyerek a lehető leggyakrabban hallgatna koncerteket, operákat, énekes miséket.”³

Mielőtt a bécsi tanulmányokra sor került volna, Liszt Ádám több hangversenyt szervezett fia számára.

Liszt első hangversenyére 1820 októberében Sopronban került sor.

„A hangversenyt egy vak fuvolaművész rendezte, aki maga is csodagyerek volt, de ebben az időben elvesztette a közönség kegyeit. Arra számított, hogy a csodagyerek Liszt feléleszti az ő népszerűségét is. Liszt Ries: Esz-dúr zongoraversenyét játszotta.

November 26-án Pozsonyban Eszterházy Miklós gróf otthonában adott önálló hangversenyt, ahol Ries: Esz-dúr zongoraversenyét játszotta, és népszerű dallamokra improvizált.

A hangversenyen a Diétán tartózkodó magyar nemesek vettek részt, akik ezután alapítványt hoztak létre, amellyel Liszt külföldi taníttatását segítették.

Liszt tanára Bécsben Czerny volt. Itt még nagyobb gyakorlatot szerzett a lapról játékban, és megtanult önállóan gondolkodni a zenéről. Az első nyilvános bécsi hangversenyen 1822. december elsején Liszt Hummel: a-moll zongoraversenyét adta elő, emellett szabad fantáziával lépett fel. 1823. április 13-án került sor

¹ Alan Walker Liszt.Ferenc | A virtuóz évek 1811–1847 Zeneműkiadó Budapest 1986. 82. p.

² Alan Walker. i.m. 83.p

³ Alan Walker i.m. 90.p.

a következő bécsi koncertjére, melyet a Redoutensalban rendeztek. Kisegítő művészeket is szerződtek, akik Kreutzer és Rossini műveket énekeltek. Liszt Hummel: h-moll versenyművét és Moscheles: *Grandes Variations* zongorára és zenekarra írt művét játszotta.⁴ Megszokott dolog volt, hogy a költségeket a koncertező művész viselte, és egyben ő állt a műsor középpontjában. A kisebb szerepet játszó művész viszont hozzájárult a siker biztosításához.

Liszt Ádám a bécsi tanulmányok után európai körútra⁵ vitte Ferencet. Elsősorban Franciaországban és Angliában szerette volna bemutatni. Előtte azonban egy koncertet szervezett Pesten. Liszt ismét Moscheles darabját játszotta, valamint néhány szabad fantáziát a közönség által megadott témákra. Az ezt követő turné helyszíne München, Augsburg és Stuttgart, Párizs, London.

Párizsban a bérelt lakásuk Sebastian Erard zongorakészítő műhelyével szemben volt. Erardnak volt egy nagy szalonja, ahol szólókoncerteket rendeztek. Hamarosan összebarátkozott a két család. Erard egy új hétoktávos modellt ajándékozott Lisztnek, amelyen már az új ismétlőtechnika működött. Egyfajta üzleti megállapodást kötöttek, hogy Liszt Erard-zongorákon fog játszani, ha a gyáros a koncertek színhelyére szállítja a hangszert. Így pl. Londonba, Bordeaux-ba, Genfbe is eljutott az Erard-zongora.

1823–24-ben Párizsban Liszt Ferenc 38 alkalommal játszott nyilvánosan. Liszt Ádám a színházat is megkapta ingyen, saját javára, olyan feltétellel, hogy egy jótékonyági hangversenyen is játszik fia a *Concerts Spirituels* keretében. Liszt Ádám egy szimfonikus zenekart is szerződtetett, amikor Ferenc Hummel: h-moll zongoraversenyét és Czerny: zongorára és zenekarra írt variációit játszotta. Ez a koncert nyilvános diadalt hozott. Liszt Ádám feljegyezte, hogy a koncert 4711 frank bevételt hozott⁶ és 14 újságíró versengett azért, hogy Lisztről írhasson.

Liszt és apja gyakran jártak koncertre, és pl. Hummelt is meghallgatták az Erard szalonban. Liszt londoni hangversenyére 1824. június 5-én került sor, mely félig zártkörű est volt az Argyll Roomban. Ezután számos zártkörű estélyen lépett fel, majd június 21-én nyilvánosan is bemutatkozott. Jónéhány neves zongorista is meghallgatta az estet: Clementi, Cramer, Ries, Kalkbrenner, Cipriani Potter. A műsoron Hummel: h-moll zongoraversenye hangzott el. Majd rögtönzött Rossini: A sevillai borbély c. opera egyik témájára.

1826-ban Liszt franciaországi körútra indult. Bordeaux, Toulouse, Marseilles, Lyon és egyéb városokba. Ezután Genfbe és Luzernbe is ellátogatott. 1827-ben újabb angliai turnéra került sor. Liszt Hummel: a-moll zongoraversenyét játszotta. Meghallgatta őt az akkor 75 éves Muzio Clementi is. Liszt Londonban már a saját műveit is játszotta.

Az 1830-as években Liszt Beethoven interpretációi hagytak maradandó nyomot. Repertoáron tartotta a Holdfény szonátát és a Hammerklavier szonátát. Ez bátor cselekedetnek számított, melyhez hasonló kevés korabeli muzsikussal vitt véghez.⁷

Liszt egy időre a Chopin-művek búvkörébe került. Az Asz-dúr polonéz op. 53, az f-moll etűd op. 10, a *Berceuse* erősen hatottak Lisztre, melyeket szívesen tűzött műsorára.

1837-ben koncertezett először Milánóban a Scalaban, amelyet további két koncert követett. A milánóiak zenei ízlését az opera iránti érdeklődés jellemezte, a zongoristák iránt semmiféle lelkesedést nem tanúsítottak. Mikor Liszt egyik etűdjét játszotta, felkiabáltak a színpadra, hogy szórakozni jöttek, nem tanulni. Liszt ekkor arra a lépésre szánta magát, hogy átírja Rossini: *Les soires musicales* c.⁸ vokális darabból álló sorozatát és a következő hangversenyek műsorára tűzte.

Liszt 1838. április 18. és május 25. között 8 koncertet adott Bécsben a pesti árvízkárosultak javára. Ez alkalommal a művész 24 ezer aranyforintot gyűjtött össze. Ez volt a legnagyobb magánkézből származó adomány.

Liszt bécsi koncertjeit neves művészek hallgatták. Friedrich Wieck, Clara Wieck, Czerny, Kalkbrenner, Haslinger, Thalberg és a bécsi konzervatórium néhány vezető tanára⁹. Liszt Bécsben több, mint 40 kompozíciót játszott emlékezetből, pl. Beethoven op. 26 Asz-dúr, op. 27 cisz-moll szonátát, Scarlatti, Weber, Chopin, Händel, Schubert műveket. A Scarlatti iránti érdeklődést Liszt keltette fel a bécsi közönségben, ezután adta ki

⁴ Alan Walker i.m. 103.p.

⁵ Alan Walker i.m. 117. p.

⁶ Alan Walker i.m. 121.p

⁷ Alan Walker . i.m. 200.p.

⁸ Alan Walker . i.m. 265.p.

⁹ Alan Walker .i.m. 269 p.

a teljes szonátakötetet Haslinger. Ekkor készültek a Schubert dal-átíratok. Liszt 1839-ben mintegy 21 átíratot készített.

1839 novemberében ismét Bécsben adott 6 hangversenyt a Beethoven Emlékalapítvány megsegítésére. Ekkor hangzott el első ízben a Pastoral szimfónia átíratja. Liszt ebben az időben repertoáron tartotta Beethoven op. 57 Appassionata, az op. 28 Pastoral szonátát, az op. 37. c-moll zongoraversenyt és emellett számos operaparafrázist.

1839–47 között Liszt nagy koncertkörutat tett Európában. A zongoraátíratokkal mintegy kultúrmissziót töltött be, amely kortársai zenekari darabjainak megismertetését tűzte ki célul.

Liszt találta ki a szóló zongoraestet. Ő volt az első, aki egész műsort játszott emlékezetből, aki az akkori teljes billentyűs repertoárt játszotta Bachtól Chopinig. Ő volt az első, aki a színpaddal párhuzamosan állította fel a zongorát, melynek nyitott fedele ilymódon a közönség felé verte vissza a hangot. Ő volt az első, aki a Pireneusoktól az Uralig mindenütt turnézott Európában (postakocsin). A szólóest angol elnevezése a recital is tőle származik. Nagyon gyorsan tanult pl. Beethoven: c-moll zongoraversenyt egy nap alatt tanulta meg, és nyilvánosan eljátszotta rögtönzött kadenciával. Liszt volt az első, aki a koncertek csúcspontján nemet tudott mondani annak folytatására, hogy azután a zeneszerzésnek élhessen.

Bartók előadóművészetének kialakulása és jellemző hangversenyei

Bartók Béla zeneszerető családba született. A zenei tehetségét Bartók apjától eredeztette. „Apámban ... meg lehetőszen magasfokú zenei tehetség élt, zongorázott, műkedvelőkből zenekart szervezett, sőt megpróbálkozott táncdarabok komponálásával is”.¹⁰

Bartók zenei érzéke korán megnyilatkozott. Másfél éves korában felismert bizonyos táncdarabokat, 3 éves korában érezte az ütemváltásokat, amikor édesanyja zongorajátékát dobon követte. Négyéves korában a zongorán ismerős dallamokat keresett ki. Ötéves korától kezdte édesanyja zongorázni tanítani. Bartók gyenge szervezete miatt csak negyedóráig tartottak ezek a foglalkozások.

Bartók 10 éves korában Nagyváradra került, ahol Kersch Ferenc, a püspöki székesegyház orgonistája oktatta. Számos nehéz és sok darabot adott neki. Bartók Nagyszöllősen lépett fel először nyilvánosan Beethoven op. 53 Waldstein-sonáta első tételét és a Duna folyása c. saját kompozícióját adta elő. A következő évek a költözés jegyében teltek el (Pozsony, Beszterce, Pozsony). Ebben az időben Bartók önképzésre kényszerült. Órák hossztal skálázott és kamarazenét játszott. 1894-ben Pozsonyban lelt első igazi mesterére Erkel László személyében. Bartók ekkor ismerkedett meg J.S. Bach: Das Wohltemperierte Klavier darabjaival, Clementi: Gradus ad parnassum etűdjeivel, Chopin és Liszt néhány kompozíciójával. Erkel László halála után Hyrtl Anton tanította. Ekkor Mendelssohn-, Schumann-, Brahms-művekkel gazdagodott repertoárja. Pozsonyban nagy hatással volt rá Dohnányi Ernő, aki kiváló zongorista volt.

Bartók 1895-ben először lépett fel nyilvánosan a pozsonyi színházban, mint zongorakisérő. Iskolai ünnepségek alkalmával is lehetősége volt bemutatkozni, ekkor többek között Liszt: Spanyol rapszodiáját játszotta.

A zeneakadémiai felvételin többek között Beethoven op. 57 Appassionata szonátát és Liszt–Paganini: a-moll etűdjét játszotta. Thomán István vette fel osztályába. Bartók zongoraművészi pályafutása Liszt születésének 90. évfordulója alkalmával rendezett hangversenyhez kapcsolható, ahol a h-moll szonátát adta elő. „Ma senki sincs az akadémia zongorás növendékei között, aki több sikerrel vágtatna Dohnányi nyomában”.¹¹ Kacsóh Pongrác a következőképp jellemezte Bartók előadását. „Zongorajátékát pár szóval ismertetni bajos dolog volna. Ezt hallani kell. Őszintén szólva eddig csak D' Albert, Ríslér, Dohnányi játékában tudtunk olyan tiszta esztétikai élvezetet találni, mint az övében. Ez persze egyéni véleményünk, lehet, hogy kissé elfogult, de biztosan tudjuk, hogy igen sokaknak ugyanez a véleménye.”¹²

Az akadémia elvégzése után szokás volt külföldi hangversenyeket adni. Bartók első külföldi zenekari estjére Bécsben került sor. Ezt a hangversenyt a Musikvereinsalban tartották, ahol Beethoven: Esz-dúr zongoraversenyt játszott. A berlini bemutatkozás Bartók saját rendezése volt. A neves muzsikuskok között ott volt a koncerten Godowsky és Busoni is. Az utóbbi két hangversenyre 1904-ben került sor. Összefoglalva a tanulóévek és az első hangversenyek koncertjeit megállapíthatjuk, hogy a következő típusok léteztek.

¹⁰ Tallián Tibor: Bartók Béla. Gondolat, Budapest 1985. 11. p.

¹¹ Tallián i.m. 32. p

¹² Tallián i.m. 48. p.

Iskolai hangversenyek, közreműködések zongorakísérőként és szólistaként, meghívások általi zenekari koncertek, saját rendezésű nyilvános koncertek, szólóestek. Az első hangversenyeken Bartók elsősorban virtuóz darabokat játszott. Beethoven és Liszt darabjait, amellel néhány már elkészült saját művét. Az ezt követő években repertoárja bővítését főleg a Liszt művek jelentették: Esz-dúr zongoraverseny, Haláltánc. Zarándokévek 3. kötet darabjai, Weinen Klagen, Patetikus koncert (Dohnányival).

Bartók zongoraművészi pályájának első szakaszában Beethoven műveit játszotta szívesen, a nagy zongoraszonáták és versenyművek mellett kamarazenei alkotásait is gyakran műsorára tűzte pl. Kreutzer-szonáta, Triók. A harmincas években a preklasszikusok fele fordult és számos Scarlatti-szonátát, Farnaby-variációit, Pescetti Paradisi egy-egy szonátáját is műsoron tartotta. A harmincas évektől kezdve Bach partitái, prelúdium és fűgái, az f-moll zongoraverseny is elhangzott előadásában. Bartók repertoárján Mozart és Brahms, Debussy kamarazenei alkotásai és Mozart zongoraszonátái, zongoraversenyei is is megtalálhatók. Kodály zongoradarabjait is szívesen játszotta. Saját műveit rendszeresen bemutatta.

Bartók mintegy 20 országban koncertezett. Zongoraművészi pályájának hangversenytípusai között fellelhetők a szerzői estek, szóló koncerteke, kamarakoncertek, zenekari estek.

Új típust jelentettek az úgynevezett rádiós koncertek (pl. az angol rádió rendszeres koncertező művész volt), és valamely hangversenyrendező társaság által szervezett koncertmeghívások. Bartók nagyon körültekintően, előzetes levelezés alapján tájékozódott a hangverseny minden körülményéről, a fellépési díjról, a próbalehetőségekről. Az 1938-as évtől gyakoriak voltak a feleségével adott kézzongorás koncertek és közreműködések. Gyakran elhangzott a Szonáta két zongorára és ütőhangszerre, valamint Mozart Esz-dúr kézzongorás versenyműve.

Bartók előadóművészetét a maga korában is elismerték. Tóth Aladár zenekritikus így vallott erről: „Bartók nemcsak legnagyobb alkotózsénije korunk zongorairodalmának, hanem hallatlanul merész fantáziájú, lenyűgöző igazságú mestere hangszerének is. Maradandóbb élményt, mint Bartók a zongoránál el sem képzelhetünk.”¹³

Bartók előadóművészetének legfontosabb jelentősége, hogy saját darabjait gyakran játszotta. A fennmaradt felvételek interpretációi pótolhatatlan útmutatást jelentenek az utókor számára.

Liszt a XIX. század, Bartók a XX. század legnagyobb előadójának egyike. Előadóművészi pályájukat – mondhatjuk – közel azonos időben kezdték. Nagy kitartással és sok gyakorlással lettek a zongora virtuózai. Mindkettőjük előadását mágius erő jellemezte. A virtuozitás mellett előadásmódjuk a zene mélységeit tárta a hallgatóság elé. Repertoárjuk igen széles skálán mozgott. A zeneirodalom addig született legnagyobb műveit szólaltatták meg.

IRODALOM

- Alan Walker: Liszt Ferenc¹. A virtuóz évek 1811–47 Zeneműkiadó, Budapest, 1986.
 Demény János: Bartók Béla a zongoraművész Zeneműkiadó, Budapest, 1973.
 Tallián Tibor: Bartók Béla szemtől szembe. Gondolat, Budapest, 1981.
 Tóth Aladár: A zongora Budapest hangversenyéletében. in Nyugat, 1923. 24. szám

¹³ Tóth Aladár: A zongora Budapest hangversenyéletében. I. in Nyugat 1923. 24. szám

*JÓZSEFNÉ DOMBI***Liszt's and Bartók's performing art**

The essay explores the unfolding of Liszt's and Bartók's career as pianists, beginning with the first appearance of their musical abilities. We deal with their significant essays, first concerts and later repertoires. Liszt's musical talent was revealed at the age of six, Bartók's at the age of one and a half. Liszt started his musical studies at the age of six, Bartók at the age of five. Their first teachers were family members: Liszt's his father, Bartók's his mother. Both had significant teachers: Czerny for Liszt, and Erkel and István Thomán for Bartók. They gave their first concerts at the age of nine and ten, respectively. Both artists had a huge repertoire. Liszt introduced a number of innovations at concert performing. Bartók's concerts, and the recordings of his pieces, stand as guidelines for the following generations.